

Název

Základní informace o programu:

Úroveň provádění: všeobecná prevence

Oblast zaměření: nespecifická prevence: programy rozvoje dovedností pro život

Cílová skupina: žáci 1. stupně, 2.-5. třída, tj. věk 7-10 let

Forma: interaktivní

Délka programu: dlouhodobý program

Poskytovatel:

Popis programu

Zpracování metodiky bylo inspirováno řeckou verzí (Ο ΚΗΠΙΟΣ ΜΕ ΤΙΣ 11 ΓΑΤΕΣ, vydavatelství SHYMA A CHROMA, KE.TH.E.A, 1994), kterou autorky přepracovaly s ohledem na české podmínky školské primární prevence. Jedná se o příběhy ze zahrady, kde žijí malé a velké kočky, které prožívají společná dobrodružství, řeší své každodenní starosti i úspěchy. Dvanáct z nich se stává hlavními hrdiny příběhů a provázejí žáky jednotlivými tématy i aktivitami zaměřenými na prevenci rizikového chování a rozvoj sociálních dovedností dětí. Kočičí zahrada je programem všeobecné primární prevence rizikového chování. Cílovou skupinou jsou žáci 1. stupně základních škol. Byl vytvořen týmem zkušených pracovníků z oblasti primární prevence rizikového chování. Program Kočičí zahrada má tyto hlavní charakteristiky:

- Cílovou skupinou programu jsou žáci ve věku 7 až 10 let (2.-5.třída), pracuje se s celými třídními kolektivy.
- Důraz se klade na interaktivní předávání informací, zvyšování sociálních dovedností a kompetencí pomocí podrobně připravených setkání.
- Skládá se z úvodního setkání, dvanácti tematicky zaměřených lekcí, které jsou zpracovány tak, aby se každá z nich mohla realizovat v rámci jedné až dvou vyučovacích hodin, a závěrečného setkání.
- Program respektuje zásady pro poskytování programů primární prevence rizikového chování vůči stanovené cílové skupině.
- V metodickém zpracování lekcí se klade důraz na rozšiřování informací, rozvoj postojů a sociálních dovedností žáků.

Program se skládá ze tří částí, a to z úvodu, metodiky pro učitele a dvanácti zpracovaných lekcí. Každá lekce má dvě části. První tvoří samotný příběh, druhou pak metodický postup pro pedagogy, jak mají s konkrétním tématem pracovat. Jednotlivé příběhy na sebe navazují. Pro snadnější orientaci a práci s textem byla použita jednotná struktura zpracování:

- na začátku každé lekce je shrnutí předchozího děje a stručné seznámení s aktuálním tématem,
- v každé lekci jsou uvedeny konkrétní cíle k danému tématu, přehled základních pojmů a termínů,
- přehled pomůcek,
- ke každé lekci jsou vytvořeny příklady konkrétních otázek, které téma dále rozvíjí a pomáhají žákům se nad situací zamýšlet a řešit ji,
- prezentace příběhu,
- práce s žáky, převážně ve skupinkách dle uvedené metodiky a v neformálně uspořádaném prostředí s využitím komunitního kruhu,
- v každé lekci je navržena i hlavní aktivita, která dokresluje příběh,
- v závěru lekce následuje krátké shrnutí s doporučením a upozorněním pro učitele na možná rizika vzhledem k probíranému tématu,
- krátká evaluace ze strany žáků i pedagoga – vedoucího programu.

Východiska programu

Kočičí zahrada je jednou z možností pro využití programu všeobecné primární prevence pro 1. stupeň ZŠ. Motivací pro zpracování programu byla zkušenost autorek s programem Unplugged (Jurystová, L., Miovský, M., Šťastná, L. & Gabrhelík, R., 2011) a jeho implementací na 2. stupni ZŠ a touha vytvořit srovnatelný program pro nižší věkovou cílovou skupinu. Autorky respektovaly a adekvátní formou využily model programu Unplugged. Vycházely rovněž z teoretických konceptů Komplexního vlivu sociálního prostředí (dále i CSI = Comprehensive Social Influence) a Modelu znalosti – postoje – chování (dále i KAB = Knowledge – Attitude – Behavior)

Koncept CSI (Pavlas Martanová, V. et al., 2012) zohledňuje při preventivním působení kromě vlivu rodiny a školy i posilující vliv vrstevnické skupiny. Žáci se seznamují s různými typy chování, posilují zdravé postoje a sociální dovednosti pro vyjádření vlastního názoru či odolávání vrstevnického tlaku a v neposlední řadě se i učí využívat vlastní zdroje pro řešení

různých životních situací, posilovat chybějící dovednosti a umět si říct o pomoc zvenčí (vrstevníků, rodičů, pedagogů a jiných dospělých osob ve svém okolí).

Dle KAB modelu (Pavlas Martanová, V. et al, 2012) je program koncipován a využívá podporu ze strany nejen vrstevnického prostředí, ale i dospělých, a to tak, aby se žáci dozvěděli pravdivé a objektivní informace, ale aby se u nich rozvíjela i kvalita postojů s následnou změnou chování. Součástí programu je také získání relevantních sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život (podpora sebevědomí, rozvoj asertivních schopností, zkvalitnění sociální komunikace a schopnosti obstát v kolektivu a rovněž umět řešit problémy sociálně přiměřeným způsobem). K dalším účinným faktorům programu patří i jeho délka. Počet lekcí byl stanoven na dvanáct na základě získaných zkušeností z programu Unplugged a také z výsledků odborných studií, podle nichž jsou programy s nižším počtem než deset hodin méně účinné než programy delší (EUDAP, 2007).

Cíle programu

Program Kočičí zahrada se primárně zaměřuje na:

- rozvoj sociálních dovedností dětí,
- podporu zdravého klimatu v třídním kolektivu,
- elementární primární prevenci užívání návykových látek.

Cílem preventivního působení programu Kočičí zahrada je rozvíjení sociálních dovedností dětí, podpora zdravých vztahů ve třídě. Snaží se rozvíjet a prohlubovat následující dovednosti: řešení problémů, efektivní komunikaci, vztahové dovednosti, empatii, zvládání emocí, kreativní myšlení a rozhodování. Program má potenciál pozitivně působit na cílovou skupinu dětí a tím snižovat jejich možné projevy rizikového chování. Přínosem je také utváření pozitivního vztahu žáka s pedagogem – vedoucím programu a přijímání přirozených vzorců chování ze strany této autority.

Cílová skupina

Cílovou skupinou programu Kočičí zahrada jsou žáci 1. stupně ZŠ, tj. děti ve věku sedm až deset let., 2.-5. třída. Ze získaných dosavadních praktických zkušeností je však doporučeno realizovat tento program ve 2.–4. třídě ZŠ. Na žáky 1. ročníku klade velké nároky již samotný vstup do školy (adaptace na školní prostředí a povinnost trvá obvykle půl roku), proto není program doporučován. Naopak pro žáky 5. tříd může být koncept příběhů z kočičí zahrady již

neadekvátní jejich věku (příliš infantilní personifikace). Tento fakt potvrzuje i tendence zvyšování počtu dětí s odkladem školní docházky a posun věkového složení žáků již od prvních tříd ZŠ. Záleží to na posouzení třídního učitele, který žáky ve třídě zná a odhadne, zda by byla témata příběhů pro děti přínosem. Programu se vždy účastní celý třídní kolektiv.

Časová struktura

Program se skládá z úvodního setkání, následných 12 lekcí a závěrečného setkání. Úvodnímu setkání a zbývajícím dvanácti lekcím by měly být věnovány dvě vyučovací hodiny. Ukončení programu může proběhnout dle velikosti třídy jednu až dvě vyučovací hodiny. Celkem se tedy jedná o rozsah 27 vyučovacích hodin. Úvodní setkání slouží k seznámení dětí s jednotlivými hrdiny příběhů, organizací a časovou dotací, dalších 12 je pak zaměřeno na samotnou práci s tématy. Lekce by měly být rozloženy rovnoměrně v průběhu jednoho školního roku.

Realizace se doporučuje minimálně v jednom pololetí z důvodu pravidelnosti. Ta je důležitým faktorem pro stanovení intervalu mezi lekcemi, jež lze nastavit tak, aby se setkání konala v rozsahu jednou za dva až tři týdny. V případě zhuštění lekcí do jednoho týdne či v průběhu konání školní akce (jako je např. škola v přírodě) není ponechán dostatek času pro prožití obsahu tématu, ověřování a vyzkoušení získaných dovedností v reálném životě. Naopak v případě příliš velkých odstupů (např. jednou za měsíc) se zase vytrácí pocit kontinuální práce na tématech a pro pedagoga je obtížné navazovat na předchozí lekce, neboť jejich obsah může být žáky již zapomenut. Jedna lekce programu je koncipována pro dvě vyučovací hodiny, aby všechny děti měly možnost se vyjadřovat a sdělovat své postřehy a nápady. Při současném trendu zvyšujícího se počtu žáků ve třídách je toto doporučení opodstatněné. Téma jedné lekce lze rozdělit a zařadit do různých vyučovacích hodin, např. čtení, český jazyk (seznámení se s příběhem), výtvarná výchova, pracovní činnosti (kreslení či vytvoření jednotlivých postav příběhu), etická výchova, prvouka, dramatická výchova (práce s tématem), tělesná výchova (hraní aktivit).

Obsah programu

Lekce programu *Kočí zahrada* jsou zaměřeny na tři klíčové oblasti:

- Informace a postoje
- Interpersonální dovednosti
- Intrapersonální dovednosti

Tyto tři kategorie nejsou koncipovány v programu odděleně, ale navzájem se prolínají a navazují na sebe. Program tak nabízí hladkou a rozmanitou návaznost vyučovacích hodin, ve kterých se v průběhu jeho realizace rozvíjí skupinová dynamika i interaktivita. Doporučujeme program zahájit úvodním setkáním, ve kterém se žáci obecně seznámí s jeho cíli, tématy jednotlivých lekcí, organizací a časovou dotací setkání. Důležité je také seznámit děti s hlavními hrdiny příběhů, jejich jmény a povahovými charakteristikami. Nejvhodnější variantou je, že si děti samy nakreslí jednotlivé hlavní představitele příběhů – kočky – dle uvedeného seznamu. Obrázky je možné využít i následně v práci s jednotlivými lekcemi. V příloze publikace jsou vloženy také obrázky typu omalovánky. Pedagog je může namnožit žákům a využít je v závěrečném shrnutí tématu každé lekce nebo při následném setkání k zahájení a motivaci pro práci v další lekci. Pedagogové mají možnost uplatnit vlastní zkušenosti a osvědčené techniky (rozehřívací techniky, vedení diskuse apod.). Hlavní aktivity naopak doporučujeme zachovat, mají své opodstatnění.

Obsah a témata jednotlivých lekcí

- Úvodní lekce – Seznámení s programem a kočičími hrdiny.
- Lekce 1 Tajná schůzka

První příběh z kočičí zahrady pojednává o tajném setkání malých koček s kocourem Siamem a jeho tajemstvím.

- Lekce 2 Kocour Siam a magický lektvar

Druhý příběh navazuje na téma tajemství kocoura Siama. Je o pocitech štěstí a spokojenosti, ale také o problémech a špatné náladě.

- Lekce 3 Pantoflíček se bojí tmy

Třetí příběh vypráví o Pantoflíčkovi, který zažívá strach. Cílem je vysvětlit si, co je to strach, proč a jak vzniká a jaké může mít podoby. Naučit se, jak je možné strachu předcházet.

- Lekce 4 Smrt Skvrnčina dědečka

Čtvrtý příběh pojednává o dědečkovi kočky Skvrnky a jeho úmrtí. Vypráví o tom, jak ztrátu blízkého člověka (či mazlíčka) můžeme prožívat. Uvědomění si, že smrt patří do našeho života stejně jako zrození života nového.

- Lekce 5 Závod

Hlavní téma pátého příběhu je o tom, co se může stát, když někdo někoho podvádí, nejedná čestně (fair play). Zároveň také je o zamyšlení se nad tím, proč se nevyplácí lhát a mstít se.

- Lekce 6 Přátelství

Šestý příběh vypráví o tom, jak si vybíráme přátele, co od nich očekáváme, jací by měli být. Také o způsobech, jak si přátele udržet i o tom, že záleží i hodně na nás samotných, zda a jak budeme přijímáni ostatními.

- Lekce 7 Špatný vtíp

Šedmý příběh pojednává o Fouskovi, který se nechal od ostatních kamarádů přemluvit k chování, které je nepřijatelné (lumpárně). Cílem je uvědomit si, jak snadno se můžeme dostat do situace, které pak litujeme.

- Lekce 8 Když si pomáháme, jde to líp

Osmý příběh vypráví o kočičích kamarádech, kteří společně uklízeli zahradu. Je o spolupráci v kolektivu i o společném řešení problémů a vzájemné pomoci.

- Lekce 9 Jak Fouska bolelo břicho

Devátý příběh pojednává o nemoci i o přístupu ke svému zdraví a odpovědnosti za léčbu.

- Lekce 10 Jak se Drápek málem otrávil

Příběh je o kocourkovi, který si sám vzal nevhodné léky na bolest hlavy. Nebýt rychlého zásahu doktora a kamaráda, mohl i umřít. Důležité je zvažovat, jak se v takové situaci rozhodnout.

- Lekce 11 Návštěva Chalimy

Jedenáctý příběh se týká návštěvy Chalimy, jež bydlí v jedné hodně vzdálené zemi. Ostatním vypráví o tradicích a zvyklostech v této cizí zemi.

- Lekce 12 Snížek před velkým rozhodnutím

Poslední příběh vypráví o Snížkovi, který stojí před velmi důležitým rozhodnutím, se kterým si neví rady. Co všechno je potřeba zvážit, aby se mohl správně rozhodnout?

- Ukončení programu – individuální vyhodnocení programu.

Personální nároky

Program Kočičí zahrada není postaven na triviální interaktivní práci se třídou, ale klade na pedagoga zvýšené nároky. Z tohoto důvodu jej mohou realizovat pouze pracovníci, kteří prošli speciálním proškolením v této metodice (osm hodin). Toto základní proškolení je doplněno o intervizní setkávání v průběhu a na konci realizace programu v celkovém rozsahu šesti hodin. Dle současné akreditace u MŠMT (Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze) je vzdělávací program určen především pedagogům 1. stupně ZŠ, dále pak školním

psychologům, školním metodikům prevence, speciálními pedagogům, výchovnými poradci, vychovateli a dalšími pedagogickými pracovníky.

Kontraindikace (omezení)

Program není určen jako nástroj pro řešení pokročilých stadií jakéhokoliv rizikového chování. Stejně tak by se neměl aplikovat na problematické kolektivy, kde jsou již narušeny vztahy nebo kde dokonce existuje podezření na výskyt šikany. Rovněž by program neměl být realizován v návaznosti na aktuálně odhalený problém ve vztazích v kolektivu, podezření na zneužívání návykových látek ve škole atp. Jedná se o všeobecnou primární prevenci, nikoliv intervenci. Program by dále neměl být prováděn nevyškolenými pedagogy. V případě nesprávného užívání programu při práci s dětmi nelze zaručit jeho efektivitu.

Evaluace

Evaluace procesu vychází ze zpracování jednotlivých lekcí a zaměřuje se především na sledování naplnění jejich stanovených cílů. Probíhá průběžně na závěr každé lekce, a to ze strany samotných účastníků programu – žáků, a také ze strany pedagoga – vedoucího lekcí:

- ze strany účastníků programu (žáků) – děti odpovídají jednotlivě na zadanou otázku:

Co vás v programu nejvíce oslovilo a co pro vás bylo důležité?

- ze strany vedoucího programu (pedagoga) – učitel z každé lekce provede velmi stručný záznam dle navržených otázek:

Jak se vám pracovalo s daným tématem?

Co se vám dařilo?

Co se vám nedařilo a proč?

Co vás překvapilo?

Krátké shrnutí hodnocení lekce ze strany žáků.

Doporučení.

Výsledky zhodnocení může pedagog využít v následujícím setkání v úvodní části lekce nebo také v práci s programem s jiným třídním kolektivem žáků. V rámci celkové evaluace se hodnotí také příprava, průběh a vyhodnocení za celé období realizace programu.

Materiální požadavky

Pro realizaci programu je potřebné využívat především originální materiály Kočičí zahrady, tzn. metodiku pro učitele a jednotlivé příběhy. Materiály lze získat po proškolení realizátorem (viz dále v textu). Důrazně odrazujeme od používání neoriginálních, z internetu stažených či jinak nekvalitně reprodukováných materiálů. Pro realizaci samotných lekcí není potřeba nadstandardní vybavení a materiál. Postačí např. tabule, fixy, flipchart, papíry velikosti A4, velkoformátové nebo balicí papíry, psací potřeby, pastelky, běžné kancelářské potřeby či přístup ke kopírce apod. Jednotlivé pomůcky nutné pro realizaci lekcí jsou konkrétně definovány u každé lekce. Některé pomůcky doporučujeme připravit v dostatečném časovém předstihu.

Prostorové požadavky

Nejčastější místo realizace programu je prostředí běžné třídy, kde je možnost přesouvání stolů a židlí pro kruhové uspořádání sezení. Pro řadu aktivit programu je zapotřebí více prostoru. Flexibilně lze v případě potřeby využít například přílehlou chodbu nebo nahradit doporučenou aktivitu obdobnou, avšak prostorově méně náročnou variantou. Při lekcích se mohou využívat i stěny a nástěnky ve třídě, na něž lze umístit výstupy z práce v jednotlivých lekcích (obrázky kočičích hrdinů apod.). Ideální je, pokud tyto výstupy mohou ve třídě zůstat delší dobu, i po skončení realizace aktuální lekce.

Požadavky na supervizi

Součástí kurzu je šest hodin následných skupinových intervizních setkávání realizujícího pedagoga s autorkami metodiky. Setkávání probíhají v průběhu realizace programu a po jeho skončení a slouží k upevnění a rozšíření znalostí nabytých v kurzu, ale především ke sdílení, předávání a hodnocení zkušeností z praktického vedení programu ve třídě. Časová dotace setkání je rozdělena na dvě až tři etapy dle domluvy skupiny se supervizorem.

Ověření efektivity programu

Program prozatím neprošel evaluací dopadu (outcomes evaluation). Školitelky pouze sbíraly od proškolených pedagogů, kteří program realizovali ve svých třídách, dílčí evaluační zprávy o průběhu programu, připomínky a doporučení k jednotlivým lekcím s pozitivní či negativní akontací. Tyto připomínky byly zohledněny v revizi metodického materiálu. Důležitý byl i

sběr zpětných vazeb ze stran účastníků programu – samotných žáků. Komplexní zpracování získaných dat a informací se využívá při dalším proškolení pedagogů – zájemců o program.

Silné stránky programu Kočičí zahrada:

- atraktivní pro žáky i učitele 1. stupně ZŠ,
- systematický, navazující, střednědobého charakteru,
- splňuje požadavky ŠVP,
- snadná implementace,
- podrobně metodicky zpracované lekce programu,
- program komplexně působí na ovlivnění znalostí, postojů a chování (KAB model).

Slabé stránky programu:

- účinnost programu neověřena,
- koordinace z jednoho centra je časově velice náročná.

Efektivita programu se také odvíjí od:

- přípravy pedagogů na jednotlivé lekce,
- využívání znalosti a složení třídního kolektivu,
- adekvátního očekávání pedagoga z realizace programu,
- ochoty pedagogů pracovat sami na sobě,
- vědomí, že klima třídy ani jednotlivce samotný program nezmění, pouze soustavná práce a hledání nových možností a přístupů v práci se třídou.

Návaznosti / vhodné kombinace

Doporučujeme před začátkem realizace programu Kočičí zahrada ve třídě seznámit v obecné rovině rodiče žáků s tématy a cílem programu. Je vhodné zasadit celou koncepci do obecného povědomí, proč je prevence rizikového chování pro děti v této cílové skupině 1. stupně ZŠ tak zásadní a důležitá. Jedná se o předávání informací, ovlivňování názorů a postojů dětí. Rodiče se mohou setkat s tím, že děti budou doma např. vymalovávat obrázky k jednotlivým lekcím a mohou tak projevit zájem či navázat rozhovor s dítětem na probírané téma a podpořit ho svými názory.

Formy podpory

V rámci proškolení v metodice Kočičí zahrada v rozsahu osmi hodin určeného pro přímé realizátory programu ve třídách (pedagogy) jsou podávány základní informace o programu, zejména o jeho struktuře, filozofii a metodách, které je zapotřebí pro práci s těmito tématy zvládnout. Školitel se zaměřuje na postoje pedagogů a důležité otázky spojené se stylem výuky. Školení není pouze instruktážní, ale je také vysoce interaktivní a účastníci si nacvičují části lekcí a aktivit nastavených v programu. Při takovýchto aktivitách mají frekventanti kurzu možnost vyzkoušet si jednotlivé lekce a jejich vedení sami na sobě. Získávají tím také cenou sebezkušenost. Součástí kurzu je i šest hodin následných skupinových setkávání s lektorem během realizace programu rozdělených do dvou až tří etap, v rámci, nichž si účastníci upevňují a rozšiřují znalosti nabyté v kurzu, sdílejí, předávají a evaluují zkušenosti z realizace programu ve třídě. Podmínkou získání osvědčení a metodiky je absolvování kurzu v celém rozsahu (tj. osm hodin) a alespoň pět hodin následného metodického vedení. Osvědčení dokládá oprávnění k využívání tohoto programu v praxi. Kurzy jsou realizovány přímo autorkami programu.

Realizátor

Pedagogicko-psychologická poradna Brno ve spolupráci s Klinikou adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze.

Název organizace: Pedagogicko-psychologická poradna Brno,
odloučené pracoviště Poradenské centrum pro drogové a jiné závislosti

Adresa: Sládkova 45, 613 00 Brno

Internet: www.poradenskecentrum.cz

Název organizace: Klinika adiktologie, 1. LF Univerzity Karlovy v Praze
a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze

Adresa: Apolinářská 4, Praha 2

E-mail: vzdelavani@adiktolog.cz

Internet: www.adiktologie.cz